

گزارش ارزیابی جریان‌های جهادی در کشور (با تأکید بر گروه‌های جهادی)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:
۱۴۰۲/۸/۷

شماره مسلسل: ۱۹۳۴۵
کد موضوعی: ۲۱۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:
گزارش ارزیابی جریان‌های جهادی در کشور (با تأکید بر گروه‌های جهادی)

نام دفتر:
مطالعات اجتماعی

تهیه و تدوین کنندگان:
ناصر ترابی، صدیقه رضانی، غلامرضا آزادی، سیده لیلا فاطمی، حمید سلیمی، محسن ردادی (گروه
تعاون و مشارکت‌های اجتماعی)

مدیر مطالعه:
سینا شیخی

همکاران:
علیرضا گودرزی فراهانی، سید مهران ریاضی مند، فاطمه باغی

اظهار نظر کنندگان:
سینا عصاره‌نژاد دزفولی، علی عبدالاحد، محمدرضا شمس

ناظر علمی:
مهدی مختاری پیام

ویراستار ادبی:
سیده مرضیه موسوی راد

گرافیک و صفحه آرایی:
محمد دهقانی شهرابی

واژه‌های کلیدی:
۱. گروه‌های جهادی
۲. بسیج سازندگی
۳. جهاد سازندگی
۴. مشارکت مردمی

فهرست مطالب

۶	چکیده
۷	خلاصه مدیریتی
۱۰	۱. مقدمه
۱۲	۲. پیشینه پژوهش
۱۳	۳. روش انجام پژوهش
۱۳	۴. اصول فعالیت‌های گروه جهادی از منظر رهبر انقلاب
۱۵	۵. سطح‌بندی نظری فرصت‌ها و چالش‌ها
۲۳	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۵	منابع و مآخذ

فهرست اشکال و جداول

۷	جدول ۱. چالش‌های گروه‌های جهادی
۱۴	شکل ۱. نقشه مضمونی نکات توصیه شده از سوی رهبر انقلاب به گروه‌های جهادی
۱۵	جدول ۲. تعداد گروه‌های جهادی به تفکیک استانی
۱۶	شکل ۲. سطوح چالش‌های جریان جهادی کشور

گزارش ارزیابی جریان‌های جهادی در کشور (با تأکید بر گروه‌های جهادی)

چکیده

و الگوهای گفتمان جهادی)، حمایت نهادی از کنشگران جهادی با ایجاد یا اختصاص مجموعه تنظیم‌گر و تسهیلگر فعالیت‌های جهادی، حمایت قانونی، نظارتی، پشتیبانی و سیاستی از گروه‌های جهادی (با توسعه حوزه فعالیت گروه‌های جهادی، تدوین نظام‌نامه ثبت گروه‌های جهادی، نظارت بر گروه‌های جهادی با منابع مالی بالا و ...)، تأسیس مرکز رشد مجازی برای گروه‌های جهادی، تدوین پیوست اجتماعی اردوی جهادی (دربردارنده نحوه جلب مشارکت مردم محلی، روابط اداری و اجتماعی اثرگذار بر اقدامات جهادگرانه). تدوین پیوست فرهنگی (اقتضات فرهنگی هر منطقه، ارتباط قومیت‌ها، ...)

خدمت‌رسانی به محرومین و کمک به بالندگی انقلاب اسلامی، از ابتدای شکل‌گیری جمهوری اسلامی تاکنون فراز و فرودهای فراوان و تجربیات تلخ و شیرین زیادی را از سر گذرانده تا امروزه به شکل گروه‌های جهادی در بخشی از جامعه ظهور و بروز یافته است. تمرکز این گزارش بر ارزیابی مرسوم‌ترین الگوی امروزی جریان جهادی در کشور است و اگر فراتر از حوزه گروه جهادی بحثی طرح می‌شود، از زوایه و منظر اثرگذاری بر گروه جهادی است. مهم‌ترین پیشنهادها عبارتند از: تقویت گفتمان جهادی از طرق مختلفی مانند مرزبندی اجتماعی میان جهادگران حقیقی و سوءاستفاده‌کنندگان (با معرفی خط قرمزها، نمادها و نمایندگان

حال ممکن است دچار برخی آسیب ها نیز بشوند. لازم است نقاط قوت تقویت و نقاط ضعف نیز ترمیم شود تا این گروه ها همچنان بتوانند به خدمت رسانی و فعالیت مقدس خود به عنوان یکی از مهمترین حلقه های واسط میان مردم و حاکمیت ادامه دهند.

بیان / شرح مسئله
گروه های جهادی از مهمترین بازوهای انقلاب اسلامی برای خدمت به محرومین هستند. این گروه ها نقاط قوت فراوانی دارند و در عین

جدول ۱. چالش های گروه های جهادی	
آسیب های گفتمان جهادی	
همنشین سازی غلط. شکاف میان دال و مدلول. وجود ابهام معنایی. مفصل بندی ضعیف با دال شناور	در نسبت با دال مرکزی
بازنمایی غلط و نمایشی فعالیت ها، ابهام در ماهیت و اهداف گفتمان، تخریب ارزش ها، مخدوش سازی چهره ها	در نسبت با افق گفتمان
آسیب های حکمرانی جهادی	
نبود بانک اطلاعاتی مناطق محروم، نبود قانون حمایتی از جهادگر، نبود بستر شکوفایی توان جهادگر، خلأ مجوز برای محرومیت زدایی	از نظر پشتیبانی
بی توجهی به ماهیت گروه جهادی. عدم شناخت ظرفیت گروه جهادی. نگرش تک ساحتی به فعالیت جهادی. نگرش سودجویانه به شبکه جهادی	از نظر دریافت مدیران
ضعف در تدوین نقشه راه، هدر رفت توان جهادگران، گسترش دستوری گروه جهادی، موازی کاری و تداخل فعالیت، تبعیض و بی عدالتی در حمایت، ایجاد اقتضایی ساختار	از نظر کیفیت مدیریت
آسیب های گروه های جهادی	
فقدان برنامه شرایط عادی و بحرانی، ضعف دانش و عدم تسلط بر مسائل، بی توجهی به عوامل تدویم بخش گروه، کم توجهی به موضوع تربیت نیرو	از حیث کارایی درونی
عدم ارائه گزارش به خیرین و مسئولین، فقدان مهارت مطالبه گری و مجوریت رسانه ای، بی توجهی به مسائل ایمنی و امنیتی، سیاه نمایی محرومیت ها	از حیث اثر بخشی بیرونی
آسیب های اردوهای جهادی	
فقدان پیوستگی / ناتمام ماندن پروژه ها، بالابردن کاذب انتظار مردم، تخریب فرهنگ شهری و ضعف در فعالیت فرهنگی، کوتاهی در جلب مشارکت محلی	از حیث عملکرد
تاثیر پذیرفتن از فشار مسئولین، فقدان خلاقیت در نحوه اجرا، کم توجهی به مسائل بانوان و نهادهای رسمی محرومیت زدایی، ناهماهنگی بین گروه های جهادی	از حیث برنامه ریزی

مأخذ: یافته های گزارش حاضر

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

بر اساس بررسی‌های صورت گرفته، گروه‌های جهادی دارای نقاط قوت زیادی هستند که از جمله این موارد است:

- تسریع در محرومیت‌زدایی
- جلب حضور و مشارکت مردمی برای خدمت به محرومین
- حفظ و بهبود ارتباط میان مسئولین و مردم محروم
- افزایش سرمایه اجتماعی حاکمیت
- امیدآفرینی
- تربیت و رشد جوانان
- بازسازی توأمان معنوی (فرهنگی) و مادی (عمرانی) مناطق محروم

■ افزایش همدلی میان قشرهای مختلف مردم در نتیجه همیاری میان گروه‌های جهادی و محرومین

علیرغم این نقاط قوت و فرصت‌هایی که گروه‌های جهادی در جامعه فراهم کرده‌اند، غفلت و بی‌دقتی ممکن است باعث برخی سیاست‌گذاری‌های نادرست و در نتیجه تدوین برخی قوانین نامناسب شود که به گروه‌های جهادی آسیب بزند. برخی از نقاط آسیب‌پذیر گروه‌های جهادی که می‌تواند با سیاست‌گذاری نادرست می‌تواند آسیب‌زا باشد به شرح زیر است:

- نبود بانک اطلاعاتی مناطق محروم
- نبود قوانین حمایتی از گروه‌های جهادی و جهادگران (چه در زمان فعالیت، چه در زمان بروز حوادث و سوانح)
- نبود بستر لازم برای بالفعل شدن توان گروه‌های جهادی
- خطا در درک و دریافت مدیران از گروه جهادی
- بی‌توجهی به استقلال و خودجوش بودن گروه‌های جهادی
- کم‌توجهی به توانمندی و ظرفیت‌های گروه‌های جهادی
- نگرش تک‌ساحتی و تحدید شده به فعالیت جهادی
- سوء استفاده از شبکه جهادی توسط برخی از افراد سیاسی
- ضعف در تدوین نقشه راه و برنامه‌ریزی بلندمدت
- گسترش دستوری گروه‌های جهادی
- بی‌سامانی در ثبت، حمایت و نظارت بر گروه‌های جهادی
- تبعیض و بی‌عدالتی در حمایت از گروه‌های جهادی
- تغییرات ساختاری بدون برنامه
- بی‌برنامگی برای فعالیت در شرایط عادی و بحرانی
- بی‌توجهی به عوامل تداوم‌بخش گروه
- عدم ارائه گزارش فعالیت به خیرین و مسئولین یا ارائه گزارش غلط
- فقدان مهارت‌های لازم برای مطالبه‌گری

- بی‌توجهی به مسائل ایمنی و امنیتی در فعالیت‌های جهادی
- کم‌توجهی به موضوع تربیت نیرو
- ضعف رسانه‌ای
- بالا بردن کاذب انتظارات مردم
- کوتاهی در جلب مشارکت مردم محلی
- تزییق فرهنگ شهری در مناطق روستایی و تغییر بافت و فرهنگ منطقه
- کم‌توجهی به مسائل بانوان (جهادگر یا اهالی)
- ضعف در فعالیت‌های فرهنگی و معنوی
- ناهماهنگی و ناتمام ماندن پروژه‌ها

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

هدف از نگارش این گزارش این است که سیاست‌گذاران و نمایندگان محترم مجلس نسبت به فرصت‌ها و چالش‌های گروه‌های جهادی آشنا شوند و از تصویب قوانینی که چالش‌ها را تقویت و فرصت‌ها را تضعیف می‌کنند خودداری نمایند.

متناسب با چالش‌ها و فرصت‌هایی که در گزارش بیان می‌شود راه‌حل‌هایی نیز پیشنهاد شده‌اند که **کانون و محور این پیشنهادها نسبت به کارکرد تقنینی و نظارتی مجلس شورای اسلامی، طراحی و تدوین قوانین مرتبط با فعالیت‌های جهادی توسط جمعی از نخبگان جهادی متشکل از بخش‌های مردمی و حاکمیتی با مدیریت مجلس شورای اسلامی است و پیشنهادهای دیگر می‌تواند در قالب این گزارش مورد توجه قرار گیرد.** این پیشنهادها عبارتند از:

۱-۱ پیشنهادها در نسبت با گفتمان جهادی

۱-۱-۱. اصلاح نگرش گروه‌های خاص و تنویر افکار عمومی نسبت به چیستی و کارکرد گروه جهادی

۱-۱-۱. آشناسازی آحاد جامعه با اهداف و برنامه‌های گروه‌های جهادی توسط نهادهای مربوط به ویژه صداوسیما، سازمان بسیج مستضعفین، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات و تشریح وضعیت و برکات فعالیت‌های جهادی با تهیه برنامه‌های رسانه‌ای تأثیرگذار.

۱-۲ تقویت گفتمان جهادی

۱-۲-۱. مرزبندی اجتماعی میان جهادگران حقیقی و سوء استفاده‌کنندگان با معرفی خط قرمزها، نمادها و نمایندگان الگوهای گفتمان جهادی. تعریف و تقویت مفهوم مرکزی گفتمان جهادی با ترغیب نخبگان به تلاش برای تولید آثار و محصولات فرهنگی مختلف مفصل‌بندی‌کننده آن با مفهوم‌های همگن؛ و آماج نقد قرار دادن مفاهیم ناهمگن هم‌نشین شده با مفهوم جهاد.

۲-۱ پیشنهادها در رابطه با حکمرانی جهاد

گروه های جهادی.

۳-۳. تشکیل بانک اطلاعاتی دقیق و کامل از مناطق محروم کشور و اولویت بندی نیازها و مشکلات دقیق مردم.

۴ پیشنهادها در رابطه با اردوهای جهادی

۴-۱. توزیع مناسب و متناسب اردوهای جهادی در سطح کشور با توجه به فاصله مکانی و نوع خدمات مورد نیاز در منطقه محروم. تأسیس یک قرارگاه مرکزی برای آمایش گروه های جهادی می تواند در این زمینه مؤثر باشد.

۴-۲. بازتولید ارزش های جهاد در میان شرکت کنندگان از طریق توجه به برنامه های فرهنگی اردو و تولید مستمر نمادها و شعارهای الهام بخشی چون «می سازیم تا ساخته شویم».

۴-۳. افزودن بندی مبنی بر لزوم توجه کامل شرکت کنندگان پیش از اردو نسبت به شرایط، مهارت ها و اصول و ملاحظات رفتاری مطلوب در آیین نامه اردوهای جهادی.

۴-۴. تدوین پیوست اجتماعی اردوی جهادی در بردارنده نحوه جلب مشارکت مردم محلی و سایر حساسیت ها و اصول عملی لازم.

۴-۵. تدوین پیوست فرهنگی که به اقتضائات فرهنگی هر منطقه و نیز ارتباط میان قومیت ها و گروه های فرهنگی حاضر در آن منطقه می پردازد.

۲-۱. حمایت نهادی از کنشگران جهادی

۲-۱-۱. ایجاد مجموعه تنظیم گر، تسهیلگر فعالیت های جهادی که وظیفه شتاب دهنده، پشتیبان، هدایت گر، شناسایی کننده و معرفی کننده را بر عهده داشته باشد. همچنین نظارت فراسازمانی بر سازمان و نهادهای مسئول در بحث جهاد و گروه های جهادی.

۲-۲. حمایت قانونی و نظارتی از گروه های جهادی

۲-۲-۱. نظارت بر گروه های جهادی با منابع مالی بالا (برای مثال: بررسی گردش های مالی بیش از سه میلیارد).

۲-۲-۲. تدوین قوانین حمایتی از گروه های جهادی و تقویت قوانین موجود با کمک مراکز پژوهشی.

۲-۳. سیاست گذاری بارویکرد پشتیبانی از گروه های جهادی

۲-۳-۱. تدوین نظام نامه ثبت گروه های جهادی.

لازم است رویکرد و سیاست حاکم به گونه ای باشد که ثبت گروه های جهادی دقیق، سهل و شفاف باشد و مسئول و سازمان آن نیز مشخص شود.

۳ پیشنهادهایی در رابطه با گروه های جهادی

۳-۱. آموزش مستمر جهادگران به ویژه مسئولین گروه ها در قالب نظام نامه آموزشی مدون و علمی.

۳-۲. ایجاد سامانه و بانک اطلاعاتی کامل از تخصص و توانمندی

۱. مقدمه

سازمان‌های مردم‌پایه یا غیردولتی از جمله پیشران‌های کلیدی برای تغییرات اجتماعی و دستیابی به نقاط عطف تاریخی جوامع هستند. از این سازمان‌ها تعاریف متعددی ارائه شده است: گروه‌ها و نهادهایی که کاملاً یا عمدتاً مستقل از دولت هستند و مشخصه اصلی آنها این است که دارای اهداف بشر دوستانه، همکاری‌آمیز و نه تجاری هستند [۱]؛ سازمان‌هایی خصوصی که فعالیت‌هایی را دنبال می‌کنند که رنج را تسکین می‌دهند، منافع فقرا را پیش می‌برند، از محیط زیست حمایت می‌کنند، خدمات اجتماعی پایه ارائه می‌دهند و یا عهده‌دار توسعه جوامع می‌شوند [۲]. یک سازمان یا گروهی از افراد که مستقل از هرگونه کنترل خارجی، با اهداف و مقاصد خاص برای انجام وظایفی که در جهت ایجاد تحول مطلوب در یک جامعه یا منطقه خاص می‌باشند، کار می‌کنند [۳]. سازمان‌های خصوصی، غیرانتفاعی و حرفه‌ای می‌باشند که دارای یک وجهه حقوقی متمایز هستند و در راستای تحقق اهداف رفاه عمومی فعالیت می‌کنند [۴]. جدای از تعاریف متعدد عبارت‌های مختلفی نیز برای اشاره به سازمان‌های غیردولتی استفاده می‌شود: سازمان داوطلبانه غیرانتفاعی،^۱ سازمان خیریه،^۲ سازمان محلی،^۳ سازمان جامعه مدنی،^۴ سازمان مستقل،^۵ سازمان داوطلبی خصوصی،^۶ سازمان توسعه غیردولتی،^۷ سازمان‌های متکی به اجتماع،^۸ سازمان‌های مردمی،^۹ سازمان‌های غیردولتی سازمان یافته توسط دولت،^{۱۰} سازمان‌های غیردولتی سازمان یافته توسط کمک‌کنندگان^{۱۱} [۱].

این تعاریف و تعبیرات متعدد گواه از تنوع مدل‌ها دارد، لکن در مقابل این مدل‌های سازمانی غیردولتی مرور شده که مدل‌های توسعه یافته در مغرب زمین هستند، سازمان جهادی مدلی بومی مبتنی بر فرهنگ ایرانی-اسلامی است که نمود عملی آن در قالب برخی سازمان‌های سال‌های ابتدایی پس از پیروزی انقلاب اسلامی مانند جهاد سازندگی موفقیت‌های زیادی کسب کرده است. این سازمان هرچند شباهت‌هایی با سازمان‌های غیردولتی مرور شده دارد، اما هویت اصلی خود را نه از شباهت‌ها، بلکه از تفاوت‌ها می‌گیرد. شاید بتوان مقوله و مضمون اصلی متمایزکننده این سازمان از سایر سازمان‌های غیردولتی را تلاش برای مشارکت دادن امت اسلامی (مردم) برای تحقق اهداف انقلاب اسلامی.

در این میان گروه‌های جهادی به عنوان نهادی برآمده از تجربه جهادسازندگی یکی از سازمان‌های مردمی است که در سال‌های اخیر رشدی قابل توجه داشته است. لکن این افزایش کمی علی‌رغم کارایی قابل توجه گروه‌های جهادی^{۱۲} به ویژه در عرصه محرومیت‌زدایی و کمک به محرومین، با توسعه کیفی مطلوب همراه نبوده و عملکرد این گروه‌ها هنوز با وضعیت آرمانی و بازدهی حداکثری فاصله زیادی دارد.

گروه‌های جهادی یکی از برکت‌های انقلاب اسلامی است و توانسته تأثیر ملموسی بر محرومیت‌زدایی داشته باشد. رهبر معظم انقلاب اسلامی با اظهار خوشوقتی از فعالیت گروه‌های جهادی، تصریح می‌کند: «امروز در

1. Non-PRofit Voluntary Organization.
2. Charitable Organization.
3. Grassroots Oraganizatio.
4. Civil Society Organization.
5. Independent Organization.
6. Private Voluntary Organization.
7. Non-state Development Organization.
8. Community – Based Organization.
9. People Organizations.

۱۰. اختصاراً Gongo نامیده می‌شوند.

۱۱. اصطلاحاً Dongo نامیده می‌شوند.

۱۲. برای مثال میرباقری در پایان‌نامه خود با عنوان «ارزیابی عملکرد گروه‌های جهادی در محرومیت‌زدایی از مناطق روستایی» از طریق سنجش شاخصهای کمی و کیفی با استفاده از آزمون‌ها و مدل‌های آماری در دو دوره زمانی قبل و بعد از ورود گروه‌های جهادی و همچنین بازدید میدانی و مصاحبه و گفتگو با سه گروه مردم بومی، مسئولین محلی و اعضای گروه جهادی در روستاهای شهرستان میناب و بشاگرد استان هرمزگان نشان داده است که این گروه‌ها توانسته‌اند تا اندازه‌های ابعاد مختلف محرومیت منطقه را تقلیل دهند و برای خارج کردن منطقه از انزوای بخش باشند.

حدود ده هزار هسته گروه‌های جهادی در سرتاسر کشور مشغولند که اینها در واقع مژده آینده کشورند...؛ شاید صدها هزار کار مهم مربوط به طبقات ضعیف را در نقاط دور دست کشور، اینها انجام داده‌اند و دارند انجام می‌دهند.» [۴۶] بر این اساس ایشان به مسئولان گروه‌های جهادی چنین توصیه می‌کنند: «اردوهای جهادی را توسعه بدهید، تداوم بدهید... این اردوهای جهادی، هم تمرین است، هم خدمت است، هم خودسازی است، هم آشنایی با فضای جامعه است؛ خیلی چیزها ارزشی است. روز به روز اینها را بتوانید توسعه بدهید؛ جهاد هم هست، واقعاً جهاد است؛ کار است، جهاد است، تلاش است، خدمت به محرومین است» [۴۷].

این نکته نیز باید مورد توجه قرار گیرد که گروه‌های جهادی با سایر گروه‌های مردم‌نهاد تفاوت دارند. این گروه‌ها ریشه‌های عمیق دینی و انقلابی دارند و فعالیت خالصانه و الهی این گروه‌ها با فعالیت سمن‌ها و خیریه‌ها و... قابل مقایسه نیست. به همین دلیل تمجید و تحسینی که رهبر معظم انقلاب اسلامی در مورد گروه‌های جهادی به کار برده‌اند در مورد سایر گروه‌های اجتماعی وجود ندارد. به عنوان مثال ایشان اینچنین دعاگونه به یکی از گروه‌های جهادی درود می‌فرستد: «سلام علی هیئت دانشجویی آل یاسین، حین یعمرون و حین یخمدون و حین یبنون و حین یحسنون الی الناس...» [۴۹]. گروه‌های جهادی در طول سال‌های فعالیت خود، منشأ خدمات و آثار ارزنده فراوانی بوده‌اند. به صورت کلی می‌توان این خدمات و اثرگذاری‌های مثبت را در دو دسته تقسیم‌بندی کرد:

۱- محرومیت‌زدایی: دفاع مقدس و جهاد سازندگی مبدأ و آغاز شکل‌گیری گروه‌های جهادی برای رفع محرومیت و کمک به مستضعفین بوده است. در حال حاضر چند هزار گروه جهادی در قالب اردوهای جهادی در زمینه‌های مختلف عمرانی، فرهنگی، آموزشی، بهداشتی و غیره به فعالیت می‌پردازند. روحیه جهادی جوانان انقلابی باعث شد تا گروه‌های جهادی در مناطق بسیار محروم به خدمت‌رسانی بپردازند. این خدمات مورد توجه رهبر انقلاب اسلامی قرار گرفته است [۵].

۲- اقدامات امدادی در زمان بحران: گروه‌های جهادی در زمان سیل، زلزله و سایر بلاهای طبیعی وارد عمل شده و به آسیب‌دیدگان امداد رسانی می‌نمایند. همچنین در دوره دنیاگیری کووید ۱۹ گروه‌های جهادی به شکل‌های مختلف به یاری مردم شتافتند و در مهار بحران مؤثر بودند.

البته بررسی و تحلیل فعالیت‌های ارزشمند و اثرگذار گروه‌های جهادی، لازم است در گزارش مستقلی بررسی شود و در اینجا صرفاً اشاره‌ای صورت گرفت تا تصور نشود آسیب‌شناسی گروه‌های جهادی، به معنای نادیده گرفتن جایگاه و ارزش این گروه‌هاست. تلاش این است که با آسیب‌شناسی فعالیت گروه‌های جهادی زمینه ارتقاء و اثرگذاری این گروه‌های انقلابی فراهم گردد.

در این گزارش سعی شده با بهره‌گیری از دیدگاه‌های جمعی از فعالین جهادی (که سال‌ها تجربه زندگی در زیست‌بوم جهادی را داشته و در سطوح مختلف مدیریتی کشور نیز فعال بوده‌اند) پیشنهادهایی برای رفع مشکلات گروه‌های جهادی ارائه شود. به این منظور در جلسات متعدد در «اندیشکده جهادی» وضعیت گروه‌های جهادی بررسی شد.

در گزارش حاضر، ابتدا مروری بر وضعیت مطلوب گروه‌های جهادی از نگاه مقام معظم رهبری خواهیم داشت و سپس تصویری اجمالی و عمدتاً کمی از وضعیت موجود گروه‌های جهادی در کشور عرضه خواهیم کرد و در پایان با مقایسه این دو وضعیت و دیدگاه خبرگان جهادی، چالش‌ها شناسایی و برخی راه‌حل‌های ممکن پیشنهاد می‌شود.

نکته‌ای که باید در مقدمه گزارش یادآوری شود این است که پرداختن به چالش‌های گروه‌های جهادی نباید مانع از دیدن نقاط قوت و ظرفیت‌های نهفته در این گروه‌ها شود. در واقع بیان این چالش‌ها برای پیشگیری از وارد آمدن آسیب‌های احتمالی به گروه‌های جهادی است. بیان این موارد در جهت همان آسیب‌شناسی‌ای است که رهبر معظم انقلاب اسلامی خطاب به گروه‌های جهادی فرموده است: «میل به خدمت به مردم و تحمل سختی‌های آن، نقطه‌ای نورانی در باطن انسان است؛ آن را هر چه می‌توانید در جان خود گسترش دهید و نگذارید آفتها: سودجویی، خودنمایی، تنبلی و... آن را گل‌اندود کند.» [۴۸] بیان برخی چالش‌ها و آسیب‌ها در این گزارش برای جلوگیری از «گل‌اندود» شدن نقاط نورانی گروه‌های جهادی است.

شایان یادآوری است که این گزارش، مقدمه‌ای برای پیشنهاد قانون جامع گروه‌های جهادی است. از آنجایی که پیشنهاد قانون، نیازمند اطلاع کافی از مختصات فعالیت گروه‌های جهادی، فرصت‌ها و نقاط آسیب‌پذیر گروه‌های جهادی است، لازم بود که این گزارش مقدماتی تهیه شود. پیشنهاد تقنینی برای گروه‌های جهادی در گزارش‌های بعدی تدوین و ارائه می‌شود.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. پیشینه مطالعات پژوهشی مرتبط

در مورد گروه‌های جهادی چند گزارش در مرکز پژوهش‌ها تدوین شده است. «حجت ورمزیاری و محسن بابائی» در گزارشی با عنوان «بازنگری در نظام مدیریت و سیاستگذاری توسعه روستایی، مبتنی بر ویژگی‌ها و تجارب جهاد سازندگی» معتقدند که با مدیریت جهادی در کشور توسعه نواحی روستایی و عشایری امکان‌پذیر است [۶]. همان نویسندگان در گزارش دیگری با عنوان «ضرورت سازماندهی حرکت‌های جهادی در کشور در مسیر توسعه روستایی و عشایری» تأکید دارند که «فعالیت‌ها و حرکت‌های جهادی از سازمان‌یافتگی مناسبی برخوردار نبوده و نوعی موازی‌کاری و ناهماهنگی بین اغلب نهادهای انقلابی در فقرزدایی و محرومیت‌زدایی حکم فرماست. در واقع، حرکت‌های جهادی از نقشه راه مناسب و نظام‌مند پیروی نمی‌کنند» [۷]. از این جهت که این گزارش هم به نوعی فعالیت‌های جهادی را آسیب‌شناسی می‌کند با گزارش حاضر مشابهت دارد.

گزارش‌هایی که به آنها اشاره شد به موضوع جهاد سازندگی می‌پردازند و نقش آنها در توسعه را پیگیری می‌کنند. اما در مورد گروه‌های جهادی دو گزارش کوتاه در مرکز پژوهش‌ها نوشته شده است. در یکی از این گزارش‌ها به بودجه گروه‌های جهادی پرداخته شده است [۸]؛ و در دیگری جایگاه گروه‌های جهادی در برنامه هفتم توسعه مورد تحلیل قرار گرفته است [۹].

برخی مقالات در رابطه با موضوع جهاد سازندگی نوشته شده است که به این تحقیق نزدیک است. مقاله «کشف عوامل مؤثر بر استحاله نهاد جهاد سازندگی: تحلیل شبکه مضامین» تلاش کرده که با مصاحبه، نوعی آسیب‌شناسی در رابطه با نهاد سازندگی انجام دهد [۱۰]. در مقاله‌ای دیگر، پورعزت و همکاران، چرایی و چگونگی ادغام وزارت جهاد سازندگی را بررسی کرده‌اند [۱۱]. این مقاله نیز آسیب‌شناسی قابل تأملی از جهاد سازندگی ارائه می‌کند.

به نظر می‌رسد که تحقیق و گزارش‌های آسیب‌شناسانه اغلب معطوف به جهاد سازندگی است و گروه‌های جهادی را به صورت خاص مورد بررسی قرار نداده‌اند. از این جهت بررسی و آسیب‌شناسی گروه‌های جهادی نیز ضروری است تا به نمایندگان محترم مجلس کمک کند در مورد نظارت و قانون‌گذاری در رابطه با این گروه‌ها بهتر تصمیم‌گیری نمایند.

۲-۲. سوابق تقنینی

اولین بار موضوع گروه‌های جهادی در «اساسنامه طرح جهاد

سازندگی روستاها» در تاریخ ۱۳۵۸/۷/۴ به تصویب شورای انقلاب اسلامی رسید. در این اساسنامه، تشکیلات جهاد سازندگی به صورت «مرکز کل جهاد سازندگی» در تهران و «مراکز جهاد سازندگی» در استان‌ها و شهرستان‌ها پیش‌بینی شده بود و «هیئت اجرایی کل» نیز در رأس کلیه هیئت‌های اجرایی قرار داشت و بر اساس خط‌مشی‌های تعیین‌شده از سوی شورای عالی انجام وظیفه می‌نمود. همچنین جهت ایجاد هماهنگی بین مراکز جهاد سازندگی استان‌ها نیز شورای هماهنگی استان‌ها تأسیس شد [۱۲].

این اساسنامه که در ۲۱ ماده و ۱۴ تبصره تنظیم شده بود، هدف از تشکیل این طرح را «بسیج امکانات و استعداد‌های مردم و دولت برای همکاری در امور تهیه و اجرای مؤثر و سریع طرح‌های سازندگی و احیای جامعه در کلیه ابعاد معنوی و مادی آن با توجه و تأکید بر نیازهای روستاها و نقاط دورافتاده مملکت» اعلام کرده بود.

در مرحله بعد «قانون تشکیل وزارت جهاد سازندگی» مصوب شد که به گروه‌های جهادی ارتباط داشت. بر اساس این قانون «وزارت جهاد سازندگی» در تاریخ ۱۳۶۲/۹/۸ تشکیل شد [۱۳]. در این قانون هدف از تشکیل این وزارتخانه چنین تعریف شد: خودکفایی، بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی روستاها و مناطق عشایری، رشد شخصیت والای روستائیان، رشد و تکامل جهادگران مؤمن و ایثارگر؛ از طرف دیگر، ساختن و نگهداری بناهای عمومی در روستاها و نقاط محروم، مدیریت بحران و ارائه خدمات در زمان جنگ و سیل و زلزله و....

جدیدترین قانونی که به موضوع گروه‌های جهادی می‌پردازد «قانون اصلاح اختیارات سازمان بسیج سازندگی نیروی مقاومت بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی» است که در ۶ ماده در مورخ ۱۳۸۶/۱۱/۰۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

در این قانون سازمان بسیج سازندگی و رده‌های تابعه به‌عنوان مجری طرح‌های عمومی و دولتی محسوب شده و مجاز به تبادل توافقنامه یا انعقاد قرارداد با دستگاه‌های اجرائی در جهت محرومیت‌زدایی، عمران و آبادانی روستا و مناطق محروم، غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان در عرصه‌های کار، تلاش و بهره‌برداری از توانایی آن‌ها، توسعه و بسط فرهنگ سازندگی در بین جوانان، کمک به دولت در توسعه سازندگی معنوی و مادی کشور به‌ویژه در طرح‌های عام‌المنفعه، افزایش توان فنی و تجربی جوانان داوطلب و بسیجیان و ایجاد فضای مناسب برای تمرین در فعالیت‌های گروهی و کمک به رفع مشکل اشتغال جوانان اعم از دائم و موقت شدند [۱۴].

۳. روش انجام پژوهش

فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، خودبازبینی محقق Self-monitoring است [۱۵]. در طول این تحقیق تلاش شد که با مقایسه داده‌ها با یکدیگر و نیز مشورت با سایر محققان این حوزه، خودبازبینی محقق انجام گیرد تا روایی تحقیق حفظ شود.

۲. پایایی داده‌ها و تحلیل: در پژوهش‌های کیفی برای رسیدن به پایایی، استفاده از چهار راهکار ضروری است: استفاده از فرایندهای ساخت یافته از مصاحبه‌های همگرا، وجود چند نفر مصاحبه‌گر مختلف ولی موازی، استفاده از فرایندهای ساختارمند برای ثبت، نوشتن و تفسیر داده‌ها، استفاده از کمیته راهنما برای ارزیابی داده‌ها و تحلیل آنها [۱۵]. در طول انجام تحقیق از این راهکارها استفاده شد و پس از پایان تحقیق نیز چند جلسه کمیته راهنما با حضور متخصصین برگزار شد تا تحلیل و داده‌ها بررسی شود و از پایایی این تفسیرها اطمینان حاصل شود.

مجموعه اقداماتی که انجام گرفت، محققان و نیز ارزیابان تحقیق را به این نتیجه رساند که روایی و پایایی تحقیق در سطح استاندارد است.

در انجام این پژوهش از روش کیفی استفاده شده است و مصاحبه‌های عمیق با جهادگران به عنوان ابزار گردآوری داده‌ها به کار گرفته شد. پژوهش‌گر کیفی تلاش می‌کند بدون برهم زدن صحنه و به صورت غیرمداخله‌ای به گردآوری داده‌ها بپردازد و می‌کوشد که داده‌ها و تحلیل آنها وقایع جاری را به درستی بازتاب دهند. به این منظور لازم است از روایی و پایایی پژوهش مطمئن بود.

۱. روایی داده‌ها و تحلیل: «اعتبار» در پژوهش کیفی به این است که آیا موضوعی که ادعا می‌شود به طور واقعی بررسی شده است؟ در تحقیقات کیفی، به اعتبار تفسیرها توجه می‌شود [۱۵]. تعامل رفت و برگشتی بین داده‌ها و تحلیل، جوهر دستیابی به روایی در مطالعات کیفی است (مکتوبیان و همکاران ۱۳۹۴، ص ۱۶۹) که در این پژوهش نیز از این روش استفاده شد. تردد میان داده‌ها و تحلیل کمک کرد که تفسیر ارائه شده بیشترین انطباق با واقعیت را داشته باشد.

یکی دیگر از روش‌های تأمین روایی و اعتبار تحقیق در طی

۴. اصول فعالیت‌های گروه جهادی از منظر رهبر انقلاب

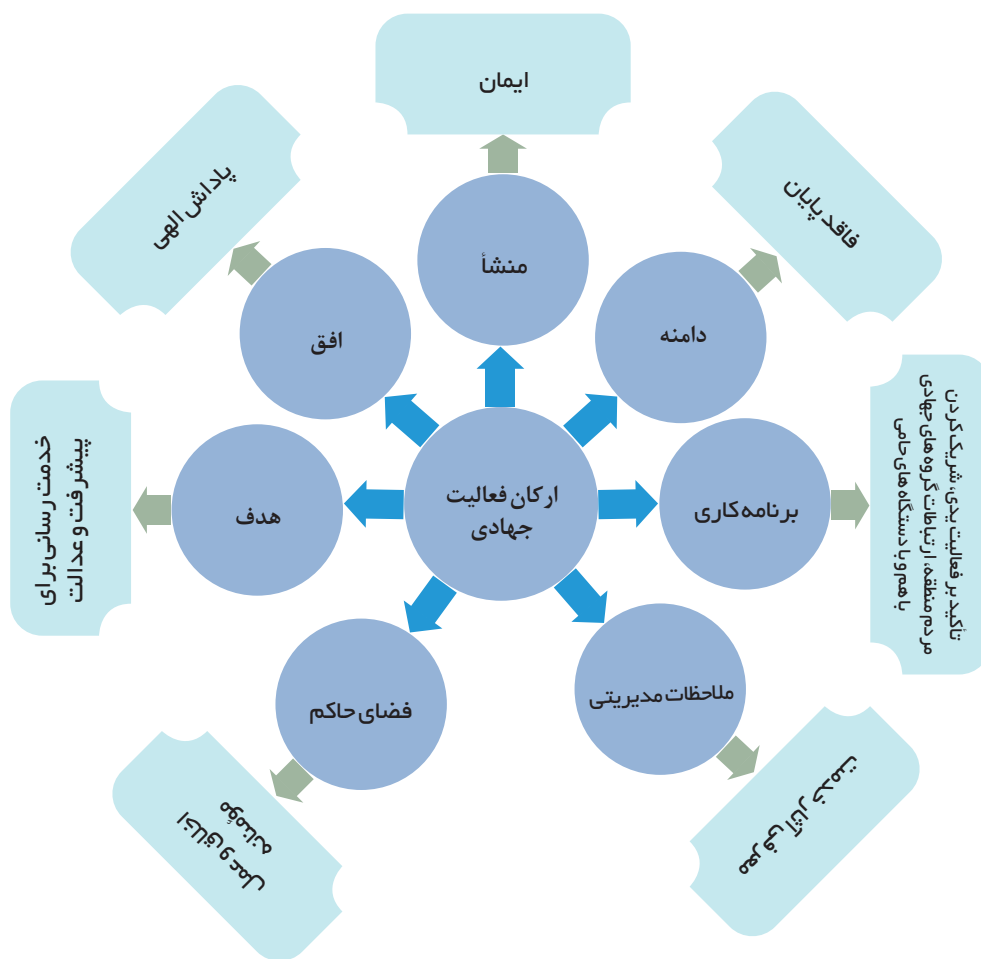
۷ شریک کردن مردم منطقه در کار خدمت‌رسانی،
۸ ارتباط گروه‌های جهادی با یکدیگر و با دستگاه‌های قادر بر پشتیبانی،
۹ اطلاع‌رسانی همگانی و هنرمندانه و شوق‌انگیز عملکرد خود.

برای دستیابی به اصول فعالیت گروه‌های جهادی لازم است که فرمایش‌های رهبران انقلاب اسلامی، به صورت کامل بررسی و تحلیل شود. با این حال به نظر می‌رسد که پیام رهبر انقلاب اسلامی در ۱۱ مرداد ۱۳۹۸، مهمترین نکات در این زمینه را به صورت موجز بیان می‌کند [۵]. بنابراین در این گزارش به همین نکات بسنده کرده و تلاش می‌کنیم اصولی برای فعالیت جهادی استخراج کنیم. اگر این نکات را ذیل ۶ مضمون اصلی (منشأ، دامنه، افق، هدف، برنامه کاری، فضای حاکم بر کار و ملاحظات مدیریتی) جای دهیم، به نقشه مضمونی مطابق شکل زیر خواهیم رسید. اصول احصا شده در ادامه گزارش در دسته‌بندی آسیب‌های جریان جهادی کشور مطرح‌نظر خواهد بود.

برای رسیدن به تصویری از وضعیت مطلوب و آرمانی گروه‌های جهادی، به بیانات مقام معظم رهبری (مدظله) به عنوان سیاستگذار کلان جامعه، مراجعه کرده‌ایم. توصیف ایشان از گروه‌های جهادی به شرح زیر است:

- ۱ بالاتر بودن ارزش کار جهادی از حد سپاس انسانی مدیران،
- ۲ برخاسته بودن کار جهادی از ایمان،
- ۳ دور نشدن از خدمت‌رسانی‌های ابتدایی و یدی حامل برکت و نورانیت،
- ۴ همگانی کردن شعار «خدمت‌رسانی برای تحقق عدالت و پیشرفت» و معرفی منظومه معرفتی اسلام درباره جهاد به جوانان،
- ۵ نشان دادن سودرسانی جهاد پیش از گیرنده خدمت، به خود خدمت‌رسان با قول و عمل،
- ۶ صیانت از محیط خدمت‌رسانی با اخلاق نیکو و عمل مؤمنانه، اجتناب از محرّمات، تقید به مستحبات،

شکل ۱. نقشه مضمونی نکات توصیه شده از سوی رهبر انقلاب به گروه‌های جهادی

همان‌طور که ملاحظه می‌شود استان لرستان، با فاصله زیادی نسبت به استان‌های دیگر افزون بر ۱۰۰۰ گروه جهادی را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که با فاصله جغرافیایی اندکی از این استان، استان‌های کرمانشاه و کهگیلویه و بویر احمد جزء استان‌هایی هستند که کمترین تعداد گروه (حدود ۱۶۰ گروه) را دارند. اختلاف ذکر شده قابل توجه بوده و درخور توجه و تأمل بیشتر است.

بررسی وضعیت موجود گروه‌های جهادی به لحاظ آماری
بر اساس اطلاعات و آمار ارائه شده از سوی مرکز مطالعات و هدایت گروه‌های جهادی سازمان بسیج مستضعفین در سال ۱۳۹۸، ۱۲ هزار و ۱۰۴ گروه جهادی در سراسر کشور فعال بوده‌اند. از این تعداد ۷ هزار و ۶۸۰ گروه دارای برنامه برای جغرافیای هدف و ۱۰ هزار و ۵۸۷ گروه دارای جغرافیای هدف مشخص هستند [۱۶]. آمار این گروه‌ها به تفکیک استان به شرح جدول زیر است.

جدول ۲. تعداد گروه‌های جهادی به تفکیک استانی

ردیف	استان	تعداد	ردیف	استان	تعداد	ردیف	استان	تعداد
۱	اردبیل	۲۲۴	۱۲	خراسان شمالی	۵۳۶	۲۳	کهگیلویه و بویراحمد	۱۶۲
۲	اصفهان	۳۷۵	۱۳	خوزستان	۳۷۲	۲۴	گلستان	۴۶۸
۳	البرز	۳۵۲	۱۴	زنجان	۲۰۲	۲۵	گیلان	۱۵۶
۴	ایلام	۳۵۳	۱۵	سمنان	۱۷۹	۲۶	لرستان	۱۰۱۲
۵	آذربایجان شرقی	۴۲۰	۱۶	سیستان و بلوچستان	۳۰۰	۲۷	مازندران	۵۴۶
۶	آذربایجان غربی	۳۸۶	۱۷	فارس	۵۳۰	۲۸	مرکزی	۴۴۸
۷	بوشهر	۱۰۶	۱۸	قزوین	۲۱۵	۲۹	هرمزگان	۳۳۳
۸	تهران	۵۶۷	۱۹	قم	۱۶۳	۳۰	همدان	۵۵۹
۹	چهارمحال و بختیاری	۶۰۰	۲۰	کردستان	۲۹۸	۳۱	یزد	۲۰۳
۱۰	خراسان جنوبی	۲۲۶	۲۱	کرمان	۵۰۲	-	-	-
۱۱	خراسان رضوی	۵۷۶	۲۲	کرمانشاه	۱۶۶	-	-	-

مأخذ: مرانامه جهادی‌ها، روزنامه فرهیختگان، ۱۳۹۸/۵/۲۴: ۱۶. البته لازم به توضیح است که این آمارها شناور هستند و با گذشت زمان، تغییر کرده‌اند.

۲۸ درصد در حوزه فنی و عمرانی، ۱۹ درصد در حوزه علمی و آموزشی، ۱۰ درصد در حوزه بهداشت و سلامت و ۱۰ درصد هم در حوزه اشتغال‌زایی و کارآفرینی بوده است [۱۷].

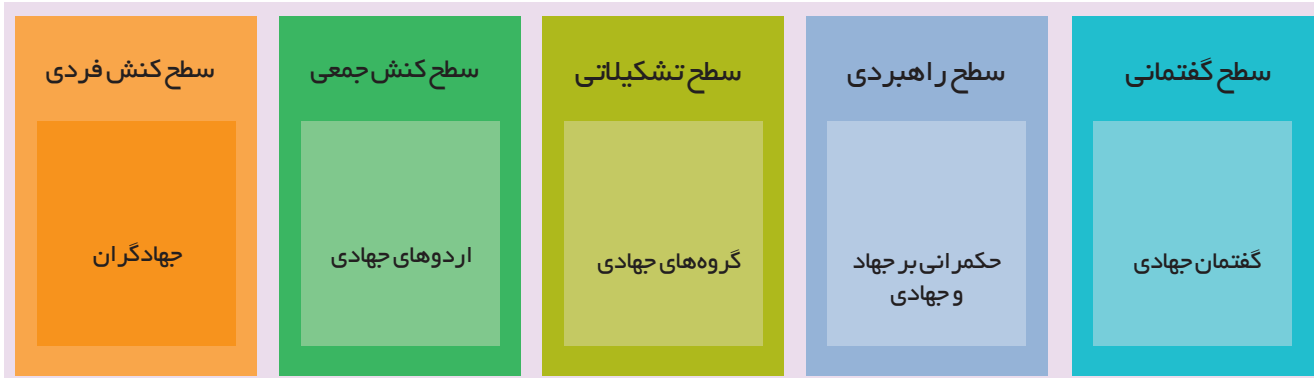
تمرکز بیشتر گروه‌های جهادی روی مناطق روستایی و حوزه فرهنگی است. تا سال ۱۳۹۸، ۳۳ درصد فعالیت‌های جهادی در مناطق شهری و ۶۷ درصد اقدامات و فعالیت‌ها در مناطق روستایی صورت گرفته است. ۳۳ درصد اقدامات جهادی در حوزه فرهنگی،

۵. سطح‌بندی نظری فرصت‌ها و چالش‌ها

مدیریتی، سطح‌تشکلی متناظر با رکن برنامه‌کاری و سطوح کنش فردی و جمعی متناظر با رکن فضای کاری و رکن منشأ هستند. سطوح ۵ گانه مذکور، در نسبت با موضوع فعالیت جهادی دربردارنده مصادیقی هستند که در شکل زیر نشان داده شده و در ادامه به صورت مختصر توضیح داده خواهد شد.

به لحاظ نظری و در نسبت با ارکان فعالیت جهادی که از نکات توصیه شده مقام معظم رهبری برداشت شد، می‌توان فرصت‌ها و چالش‌های گروه‌های جهادی را در حرکتی از کل به جزء در ۵ سطح گفتمانی، راهبردی، تشکلی، کنش جمعی و کنش فردی دسته‌بندی کرد. سطح گفتمانی تا حد زیادی متناظر با دو رکن هدف و افق، سطح راهبردی متناظر با دو رکن دامنه و ملاحظات

شکل ۲. سطوح فرصت‌ها و چالش‌های جریان جهادی کشور

مأخذ: محقق ساخته.

ویژگی‌های مشخص است که از جمع چندین جهادگر شکل می‌گیرد. این گروه دارای هویت و دوام است و نسبت به شرایط، گونه‌های مختلف کنشگری داوطلبانه را دنبال می‌کند.

۴ سطح اردوهای جهادی

یکی از مهم‌ترین اقدامات گروه‌های جهادی، اردوهای جهادی هستند. منظور از این سطح فرصت‌ها و چالش‌ها، مسائلی است که در نسبت با کنش جمعی جهادگران در قالب اردوهای جهادی اتفاق می‌افتد. گروه‌های جهادی ضمن ثبت‌نام از داوطلبین برای اردو، نسبت با مهارت و تخصص افراد برنامه‌هایی را برای بهبود وضعیت ساکنین منطقه محروم مشخصی طراحی کرده و سعی می‌کنند طی دوره اسکان ۷ تا ۱۰ روزه آن را اجرا کنند.

نسبت با هر یک از سطوح توضیح داده شده، مواردی قابل ذکر است که در ادامه به اجمال و به تفکیک بررسی خواهد شد. شایان ذکر است این موارد حاصل ساعت‌ها گفتگو، بحث و بررسی فعالین جهادی در گروه اردوهای جهادی «اندیشکده جهادی» است که از طریق مصاحبه جمع‌آوری شده است. برخی از مصاحبه‌ها نیز در پایان‌نامه‌ای با عنوان «آسیب‌ها و چالش‌های فعالیت‌های فرهنگی خودجوش با تأکید بر گروه‌های جهادی»^۱ آمده بود که در اینجا به آن استناد شده است. همچنین از مصاحبه‌های موجود در فضای وب نیز بهره برده شده است.^۲

۱ سطح گفتمان جهادی

منظور از سطح گفتمان جهادی فرصت‌ها و چالش‌هایی است که جریان جهادی در کشور از زاویه ادبیات و مفاهیم به کار گرفته شده و تعاریف و مصادیق ارائه شده از بیرون و درون گفتمان با آن مواجه است؛ فارغ از اینکه در پیدایی آن عامل یا عاملین جهادی نقش داشته باشند یا خیر.

۲ سطح حکمرانی جهاد

این دسته، شامل فرصت‌ها و چالش‌هایی است که از زاویه تصمیم‌گیری‌ها و اعمال اقتدار حاکمیت به جریان جهادی کشور تحمیل شده و یا آن را درگیر می‌کند. به بیان دیگر با راهبردها و سیاست‌هایی مواجه هستیم که از سوی مجموعه حاکمیتی کشور اتخاذ شده و به صورت مستقیم بر جریان جهادی کشور اثر داشته و یا راهبردها و سیاست‌هایی که لزوم تصویب و اجرای آن احساس می‌شود، اما در توجه به آن توسط سیاستگذاران کوتاهی شده است.

۳ سطح گروه جهادی

در این بخش مشکلات گروه جهادی به عنوان رایج‌ترین قالب تشکیلاتی فعالیت جهادی فعلی کشور مدنظر است. کنشگری در گروه جهادی متفاوت از کنش فردی و جمعی است که می‌تواند مقطعی و موقتی باشد. گروه جهادی، مجموعه‌ای با تعریف و

۱. عناوین این مصاحبه‌ها در بخش منابع ذکر شده است.

۲. راه ارتباطی (لینک) این مصاحبه‌ها در پاورقی درج شده است.

پسینی دیگری در اقدامات جهادی می‌شود.

۴-۱-۵. حفظ و بهبود ارتباط میان مسئولین و مردم محروم
یکی از نقاط قوت گروه‌های جهادی، برقراری ارتباط میان مسئولین و مردم محروم است. محرومین اغلب، به مسئولین دسترسی ندارند و از سوی دیگر، مسئولین نیز کمتر به نقاط محروم می‌روند. گروه‌های جهادی میانجیانی هستند که ضمن ارتباط با مردم محروم، با مسئولین نیز نشست و برخاست دارند. بنابراین قادرند نقش جامعه مدنی را ایفا کرده و میان مردم و مسئولین ارتباط برقرار کنند.

۵-۱-۵. امید آفرینی

فعالیت گروه‌های جهادی باعث می‌شود که امید قشرهای مختلف، به خصوص قشر محروم و مستضعف، افزایش یابد. مشکلات و مسائل کشور به خصوص در حوزه محرومیت زدایی به قدری پیچیده است که جز با فعالیت گروه‌های جهادی نمی‌توان آنها را برطرف کرد. رهبر انقلاب اسلامی در تأیید این مطلب می‌فرماید: «ما جز با کار جهادی و کار انقلابی نخواهیم توانست این کشور را به سامان برسانیم. در همه بخشها، کمربسته بودن مثل یک جهادگر لازم است؛ این اگر بود، کارها راه می‌افتد؛ این اگر بود، بن‌بست‌ها باز می‌شود، شکافته می‌شود» [۵۱].

۶-۱-۵. بازسازی توأمان معنوی (فرهنگی) و مادی (عمرانی) مناطق محروم

یکی از نقاط قوت گروه‌های جهادی این است که فقط به کارهای عمرانی نمی‌پردازند؛ بلکه هم‌زمان کارهای فرهنگی و رشد معنوی محرومان و مستضعفان را پیگیری می‌کنند. به فرمایش رهبر انقلاب اسلامی «این کار اردوهای هجرت و حرکت عظیم بسیج سازندگی یکی از برکاتش خدمت‌رسانی است که میلیونها نفر از این خدمت شما به صورت مستقیم بهره‌مند می‌شوند. از لحاظ مادی، از لحاظ امور روزمره زندگی، از لحاظ معنوی و هدایت، بهره‌مند می‌شوند. شما اگر درس قرآن هم آنجا ندهید، خود حضور یک جوان مؤمن و متدین و متشعر در یک مجموعه روستائی، در بین جوانان، در بین مردم، مظهر مجسم آیه قرآن است؛ آنها را به دین، به انقلاب، به معنویت، سوق می‌دهد.» «کونوا دعاة الناس بغير السننکم»؛ شما با عمل خودتان مردم را به ایمان، به اسلام، به دین دعوت می‌کنید. این خدمت‌رسانی است؛ خدمت‌رسانی مادی و خدمت‌رسانی معنوی» [۵۲].

۱-۵. سطح گفتمان جهادی

۱-۱-۵. اهمیت همنشینی دال‌ها

استفاده از عبارات و عناوینی مانند؛ فهرست جهادگران برای انتخابات [۱۸]، طرح جهادی مبارزه با موش [۱۹] و... که در چندین سال گذشته رواج بسیار داشته، به گفتمان جهادی و به‌طور مشخص مفاهیم این گفتمان یعنی «جهاد» آسیب زده است. مطابق رهیافت نشانه‌شناسی و دیدگاه‌های زبان‌شناسان ساختارگرا، روابط همنشینی و ترکیب واژه‌ها در یک متن نه تنها بر معنای فهم شده از آن واژه تأثیر می‌گذارد، بلکه بر روابط جاننشینی یعنی معنای واژه‌هایی که بیرون متن هستند، اما ذهن آنها را در کنار واژه مورد نظر تداعی می‌کند؛ اثر می‌گذارد.

در دهه اخیر هرچند اندک، اما در مواردی مشاهده شده که جوایز با عناوین جهادی به افراد غیرشایسته با اهداف غیرسازنده، اهدا شده که در برخی موارد بعد از مدت اندکی بعضی از این افراد به جرم فساد دستگیر شدند [۴۴]. برای جلوگیری از این آسیب، مناسب است گروه‌های جهادی و نیز مدیران حاکمیتی، بیشتر مراقب باشند که افراد نالایق به برنامه‌ها و مراسم‌های مرتبط راه پیدا نکنند.

۲-۱-۵. بازنمایی واقعی فعالیت‌های گروه‌های جهادی

رهبر انقلاب بارها بر پرهیز از فعالیت‌های نمایشی تأکید داشته‌اند [۲۰] [۲۱]، اما متأسفانه این موضوع در جریان جهادی کشور در چند لایه قابل مشاهده است. در لایه اول، اگر مسئولین ذی‌ربط وجود ۴۲ هزار گروه ثبت شده در سامانه اطلس جهادی را به صورت مکرر تکرار کنند و گزارشی از خروجی‌های متناسب با این تعداد گروه‌های جهادی ارائه نکنند، ممکن است شائبه کارهای نمایشی پدید بیاید. در لایه بعدی نیز گاهی اقدام‌های نمایشی از برخی گروه‌ها و افراد جهادی سر می‌زند که با لزوم حفظ شئون و عزت محرومین و نیازمندان نیز همراه است. (مانند عکاسی هنگام اهدا بسته غذایی و...)

۳-۱-۵. لزوم تصریح ماهیت و اهداف گفتمان جهادی

فعالیت‌های جهادی بر یک گفتمان قوی استوار است. مسئولین و سازمان‌های کشور، اغلب از پیشینه، ماهیت و اهداف گفتمان جهادی کم‌اطلاع هستند و این مانع از گسترش و فعالیت گروه‌های جهادی است. ضعف در آشنایی با گفتمان جهادی باعث می‌شود که مسئولان منطقه‌ای، به گروه‌های جهادی اعتماد کافی نداشته باشند و کمتر با این گروه‌ها همکاری کنند. عدم شناخت دقیق مسئولین از هویت و برنامه‌های جهادگران خود باعث آسیب‌های

۲-۵. سطح حکمرانی جهادی

۱-۲-۵. لزوم پشتیبانی از فعالیت گروه جهادی

۱-۱-۲-۵. لزوم تهیه بانک اطلاعاتی مناطق محروم

نبود اطلاعات کامل و فراگیر از مناطق محروم کشور بر اساس ویژگی‌های جغرافیایی و آمایش سرزمینی سبب ناآشنایی مسئولین و نهادهای ذی‌ربط نسبت به نیازهای محرومین و مناطق هدف شده است.

۱-۲-۱-۵. نبود قوانین حمایتی از گروه‌های جهادی و جهادگران (چه در زمان فعالیت، چه در زمان بروز حوادث و سوانح)

سالیانه شاهد آسیب‌دیدگی و شهادت جهادگران فراوانی در کشور هستیم که هزینه‌های درمان آنها تأمین نمی‌شود. به علاوه، افرادی که در زمان انجام فعالیت جهادی به شهادت می‌رسند نیز مورد حمایت قرار نمی‌گیرند [۴۵]. فقدان تعریف قانون حمایتی برای گروه‌های جهادی و فعالین این عرصه باعث شده که جهادگران، آسیب ببینند.

۱-۲-۱-۳. نبود بستر لازم برای بالفعل شدن توان گروه‌های جهادی

برای بسیاری از تشکل‌های مردم‌نهاد و خیریه‌بسترهایی فراهم است که می‌توانند از آنها در مجامع مختلف داخلی و بین‌المللی بهره‌برند، از داشتن مقام مشاور در سازمان ملل تا جذب سرمایه‌های مالی بین‌المللی؛ از ارائه مدل و روش‌های محرومیت‌زدایی و توسعه در سطح جهان تا برخورداری از شخصیت حقوقی مستقل. هیچکدام از این موارد که نام برده شد، در اختیار گروه‌های جهادی نیست.

۲-۲-۵. خطا در درک و دریافت مدیران از گروه جهادی

۱-۲-۲-۵. بی‌توجهی به استقلال و خودجوش بودن گروه‌های جهادی

نامشخص بودن جایگاه گروه‌های جهادی در نظام حکمرانی کشور و نوع ارتباط آنها با سایر دستگاه‌ها باعث شده که سازمان‌ها و نهادهای مختلف، که تصدی گروه‌های جهادی را بر عهده دارند، استقلال عمل این گروه‌ها را نادیده بگیرند. در نتیجه گروه‌های جهادی را موظف می‌کنند که از قواعد و ضوابط آنها پیروی کنند که این با خودجوش و مردمی بودن گروه‌های جهادی در تعارض است.

۲-۲-۲-۵. کم‌توجهی به توانمندی و ظرفیت‌های گروه‌های جهادی

در حال حاضر گروه‌های جهادی متعددی وجود دارند که به دلیل

سال‌ها تلاش در منطقه‌ای خاص و یا حوزه کاری مشخصی صاحب دانش ضمنی و تجربه زیاد و مهارت‌های ارزشمندی شده‌اند که می‌توان در صحنه‌های مختلف مورد نیاز کشور به‌ویژه بحران‌های طبیعی از آنها بهره‌داری کرد.

۳-۲-۲-۵. نگرش تک‌ساحتی و تحدید شده به فعالیت جهادی نگاه برخی از مردم و مسئولین به فعالیت‌های جهادی، تک‌ساحتی و تک‌وجهی (عمدتاً متمرکز بر فعالیت عمرانی) است. در حالی که ظرفیت گروه‌های جهادی بیش از این فعالیت‌های عمرانی است. این نگاه تک‌ساحتی مانع از شکل‌گیری زمینه فعالیت‌های متنوع و بدیع توسط گروه‌های جهادی می‌شود [۲۲]. مثلاً این گروه‌ها می‌توانند در فرایندهای تصمیم‌گیری، مشاورتی، نظارتی و مطالبه‌گری حضور مؤثر داشته باشند و فعالیت آنها به فعالیت‌های مشخصی از ساحت اجرا تقلیل نیابد.

۴-۲-۲-۵. سوء استفاده از شبکه جهادی

از آنجا که جریان جهادی محبوبیت فراوانی در بین مردم به خصوص جمعیت روستایی کشور دارند و به عبارتی بزرگ‌ترین شبکه اجتماعی فعال مردمی هستند، سرمایه عظیم اجتماعی دارند. این امتیاز ممکن است برخی از گروه‌های سیاسی را وسوسه کند تا از این سرمایه اجتماعی برای کسب رأی استفاده کنند. این سوء استفاده‌ها، با آرمان این حرکت مقدس مغایر بوده و لذا لزوم صیانت و حراست از جریان جهادی کشور در صحنه‌های سیاسی کشور احساس می‌شود.

۳-۲-۵. مدیریت گروه‌های جهادی

۱-۲-۳-۵. ضعف در تدوین نقشه راه و برنامه‌ریزی بلندمدت

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد در خصوص تدوین نقشه راه و برنامه‌ریزی جریان جهادی، تلاشی مستمر و با لحاظ دقت‌های علمی و تخصصی لازم صورت نگرفته و همین موضوع باعث پیگیری فعالیت‌های موازی و یا حتی گاهی نقض‌کننده نتایج یکدیگر شده است [۲۳].

۲-۲-۳-۵. گسترش دستوری گروه‌های جهادی

از رویکردهای غلط حاکم بر نظام گزارش‌گیری مدیریتی کشور، تمرکز بر آمار و عدد و رقم است که سبب رشد دستوری ساختارها شده است. همچنان که پیش از این شاهد رشد بی‌ضابطه تشکل مردم‌نهاد بودیم؛ در سال‌های اخیر این موضوع گریبان‌گیر گروه‌های جهادی شده است که در بلندمدت می‌تواند منجر به افول این جریان مردمی و تضعیف روحیه و تفکر حاکم بر آنان شود.

۳-۵. سطح گروه جهادی

۳-۵. افزایش همدلی میان قشرهای مختلف مردم در

نتیجه‌همیاری میان گروه‌های جهادی و محرومین

یکی از فرصت‌ها و نقاط قوت گروه‌های جهادی این است که همدلی و همدردی میان مردم به وجود می‌آورد. زیرا جوانان شهری که معمولاً در رفاه به سر می‌برند، به روستاها و مناطق محروم‌تر می‌روند و کمر خدمت به محرومان می‌بندند. زندگی در مناطق محروم و خدمت به محرومان، این جوانان جهادی را با درد و رنج این افراد آشنا می‌کند. رهبر انقلاب اسلامی این موضوع را چنین توصیف می‌کند: «اردوهای جهادی خیلی چیزهای بارزشی است... شما را با اوضاع کشورتان آشنا می‌کند، با قشرها آشنا می‌کند، شما را با وظایف سنگینی که برعهده همه ما هست آشنا می‌کند.» [۵۰]

۳-۵. لزوم توجه به عوامل تداوم بخش گروه

بسیاری از گروه‌های جهادی عمری کوتاه دارند. اگر شرایط فعالیت جهادی به گونه‌ای تعریف شود که انعطاف لازم برای افراد با مشاغل و اوقات فراغت متفاوت فراهم باشد و از روش‌های جدید همچون هدایت امور از راه دور استفاده شود، پایداری همراهی با گروه‌های جهادی که مستلزم فعالیت بدون درآمد و اجبار است، احتمالاً بیشتر خواهد شد.

۳-۵. عدم ارائه گزارش فعالیت به خیرین و مسئولین

روحیه جهادی که با گمنامی و فعالیت بی‌نام و نشان همراه است؛ با سبک رفتاری مطلوب برای گزارش‌نویسی و ارائه مستمر گزارش عملکرد همخوان نیست؛ این چالش سبب می‌شود که معمولاً گروه‌های جهادی از گزارش دادن اجتناب کنند و تلاش و اشتیاقی برای یادگیری گزارش‌نویسی استاندارد ندارند. این موضوع باعث قضاوت‌های نادرست نسبت به میزان کارایی این گروه‌ها و در مواردی قطع همکاری خیرین با آنها می‌شود [۳۱].

۳-۵. لزوم کسب مهارت‌های لازم برای مطالبه‌گری

مطالبه‌گری از مقوله‌های جدایی‌ناپذیر روحیه جهادگران است. آنها به نمایندگی از مردم محروم منطقه، با مسئولان محلی گفتگو کرده و تلاش می‌کنند زمینه بهبود وضعیت مردم را فراهم کنند اما اگر به بهانه صراحت در مطالبه‌گری آداب و اخلاق لازم رعایت نشود، امری که در برخی جهادگران دیده می‌شود؛ مطالبه‌گری خود به یک آسیب تبدیل خواهد شد. رعایت لحن کلامی مناسب و رویکردی مبتنی بر همکاری و همیاری، برای ترغیب مسئولین به انجام وظیفه راهگشا تر خواهد بود که نیاز به تمرین و آموزش دارد. «در بسیاری از موارد، رفتار نامناسب جهادگران و سخن گفتن با

در سال ۱۴۰۱ تعداد گروه‌های جهادی ۴۲ هزار عدد اعلام شد [۲۴]. یک سال بعد و در سال ۱۴۰۲ مسئولین اعلام کردند که تعداد گروه‌های جهادی به ۱۰۰ هزار عدد رسیده است [۲۵]. این تمایل مسئولین به ارائه آمار رشد کمی گروه‌های جهادی می‌تواند منجر به غفلت از جنبه‌های کیفی این گروه‌ها شود. شاید مناسب‌تر این است که به جای افزودن بر آمار گروه‌های جهادی، گزارشی از تأثیر ملموس و واقعی این گروه‌های جهادی در محرومیت‌زدایی ارائه شود.

هم‌اکنون این سؤال در ذهن مردم ایجاد شده که خروجی و حاصل این تعداد گروه در کشور کجاست؟ این گروه‌ها چند مسئله کشور را حل نموده‌اند؟

۳-۲-۵. بی‌سامانی در ثبت، حمایت و نظارت بر گروه‌های جهادی

در حال حاضر هیچ مرجع قانونی در ساختار سیاسی کشور وجود ندارد تا ضمن ثبت گروه‌های جهادی، آنها را به شکل همه‌جانبه حمایت کند. گروه‌های جهادی حتی از داشتن یک حساب بانکی مجزا نیز محروم هستند. از سوی دیگر هیچ نوع نظارتی بر فعالیت گروه‌های مختلف وجود ندارد [۲۶]. لذا ممکن است آگاهانه یا ناآگاهانه برخی سوءاستفاده‌های مالی به وجود آید.

۳-۲-۵. تبعیض و بی‌عدالتی در حمایت از گروه‌های جهادی

به دلیل نبود شفافیت و سازوکار مشخص، هر فرد و سازمانی با توجه به سلاقی و منافع شخصی و سازمانی خود اقدام به حمایت از گروه‌های جهادی مشخصی می‌کند. در این میان گروه‌های بزرگتر، مشهورتر و سابقه‌دار بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند و این موضوع نه تنها زمینه رشد گروه‌های دیگر را از بین می‌برد، بلکه دلسردی و بی‌اعتمادی و ناامیدی نسبت به مسئولین و دستگاه‌های حاکمیتی را دامن می‌زند [۲۷].

۳-۲-۵. تغییرات ساختاری بدون برنامه

طی دهه‌های گذشته، تغییر دولت‌ها همواره تصمیم‌گیری در خصوص حرکت‌های جهادی را دستخوش تحول، نموده؛ تغییراتی که غالباً بدون پشتوانه پژوهشی، دلایل محکم و اقناع‌کننده و برنامه‌ریزی دقیق صورت می‌گیرند. دولت سیزدهم تلاش کرد با تشکیل شورای عالی جهاد سازندگی ساختاری برای حمایت از گروه‌های جهادی تدارک ببیند که البته هنوز نتایج و کارآمدی آن مشخص نیست.

جهادی غالباً نمی‌توانند با رسانه‌ها ارتباط قوی و مؤثری برقرار کنند. به همین دلیل عموم مردم اطلاعی از فعالیت‌های آنها و نتایجش ندارند. «آن شور و شوق و حرارتی که به وسیله انجام عملیات‌های جهادی در گروه‌های جهادی اتفاق می‌افتد به جامعه منتقل نمی‌شود» [۳۶].

۹-۳-۵. بی‌برنامگی برای فعالیت در شرایط عادی و بحرانی
گروه‌های جهادی به دلیل نداشتن نقشه راه، منشور، مانیفست و اساسنامه، غالباً گرفتار تصمیم‌گیری‌های دفعتی و بدون بررسی و برنامه‌ریزی لازم می‌شوند. «یکی از آسیب‌های حرکت‌های جهادی عدم طراحی نظام مدیریتی توسط مسئولین و مدیران گروه‌ها جهادی است» [۲۸]. «معمولاً گروه‌های جهادی نگاه راهبردی برای فعالیت‌هایشان ندارند» [۲۹]. از سوی دیگر بروز بحران در کشور از جمله صحنه‌هایی است که گروه‌های مردمی می‌توانند به خوبی به کمک دولت و حاکمیت بشتابند؛ لکن مسائل حاکم بر گروه‌های جهادی به خصوص ضعف مدیریت و فقدان آموزش‌های لازم، مانع حضور و نقش‌آفرینی تخصصی بسیاری از این گروه‌ها می‌شود [۳۰].

۴-۵. سطح اردوی جهادی

۱-۴-۵. بالا بردن انتظارات مردم

گاهی مسئولان اردوهای جهادی، برای جلب اعتماد مردم محلی، وعده‌هایی به مردم محروم می‌دهد که قابل اجرا نیست. این وعده‌ها انتظارات مردم محلی را که از توان و اختیار گروه جهادی آگاه نیستند، افزایش می‌دهد و برآورده نشدن آنها، اعتماد عمومی به حاکمیت را کاهش خواهد داد [۳۷].

۲-۴-۵. کوتاهی در جلب مشارکت مردم محلی

اقدامات و فعالیت‌های گروه‌های جهادی در روستاها، غالباً به صورت یک‌طرفه و غیرمشارکتی بوده و تلاشی برای همراهی اهالی منطقه صورت نمی‌گیرد. اغلب، فعالیت‌های عمرانی را فقط اعضای گروه جهادی انجام می‌دهند و برنامه‌ای برای مشارکت اهالی، به خصوص جوانان و نوجوانان در نظر نمی‌گیرند. در حالی که جلب مشارکت اهالی یکی از مهم‌ترین محور و چه بسا رمز موفقیت گروه‌های جهادی است. طبیعی است که در این صورت بعد از رفتن گروه، اقدام انجام شده استمرار و ارتقا نخواهد یافت. زیرا مردم نه تجربه‌ای دارند و نه روشی برای ادامه مسیر آموخته‌اند [۳۸]. در مواردی که تلاشی برای مشارکت وجود دارد نیز گاهی در شناسایی، جذب و ارتباط با اهالی بومی منطقه، دقت کافی به عمل نمی‌آید و تبعیض صورت می‌گیرد و یا نسبت به بزرگان و نخبگان منطقه بی‌توجهی

مسئولان از موضع طلبکارانه، باعث شده که هم اردوی جهادی نتواند به اهدافش برسد و هم اینکه مردم محلی نیز دچار آسیب شوند» [۳۲].

۵-۳-۵. کم‌توجهی به مسائل ایمنی و امنیتی در فعالیت‌های جهادی

گاهی برخی فعالیت‌های جهادی نیازمند آشنایی با مسائل ایمنی و امنیتی است که عدم توجه به آنها، خطرات جانی و مالی را به دنبال خواهد داشت. در مواردی مشاهده شده است که عدم آگاهی جهادگران به موارد امنیتی و ایمنی، اتفاقات تلخی را در اردوها از جراحات تا شهادت سبب شده است [۳۳]. تا سال ۱۴۰۰ تقریباً ۵۱ نفر از جهادگران دچار حادثه منجر به شهادت شده‌اند [۳۴].

۶-۳-۵. کم‌توجهی به موضوع تربیت نیرو

عدم توجه به کادرسازی و ارتقای سرمایه انسانی در برخی از گروه‌های توانمند جهادی در بلندمدت منجر به تضعیف و در نهایت انحلال آنها شده است.

۷-۳-۵. اغراق در بیان محرومیت‌ها

گاهی مشاهده می‌شود برخی گروه‌های جهادی و فعالین جهادی برای جذب سرمایه از خیرین یا مطالبه‌گری از مسئولین به منظور سامان دادن به مناطق محروم، اقدام به اغراق در محرومیت می‌نمایند و دستاوردها و مزیت‌های نسبی منطقه و مردم را نادیده می‌گیرند. «اکثر مناطق به ظاهر محروم، دچار فقر مادی نیستند، بلکه نوع آداب و رسوم زندگی آنها به صورت ساده و بی‌پیرایه است، برای خودشان، بزرگ و ریش‌سفیدی دارند و از زندگی‌هایشان احساس رضایت می‌کنند و تنها یک تصویربرداری غیراصولی کافی است تا فرهنگ منطقه دچار آسیب‌های جبران‌ناپذیری شود.» [۳۵]. «برای مثال زمینه مصاحبه تصویری برخی فیلم‌سازان از اردوهای جهادی ساختمان‌های ویران و بناهای فرسوده است و با این شرایط فیلم‌برداری، گویای نشاط و شکوفایی روستا نیست و پیام فقر و فلاکت منطقه را به مخاطب مخابره خواهد کرد و ذهنیت او را بی‌اختیار نسبت به آن منطقه تغییر می‌دهد، توقعات اهالی بر مبنای رفتار مخاطبان و تصویرسازی این فیلم، کاملاً تغییر کرده و دیگر احساس رضایت‌مندی از زندگی نخواهند داشت» [۳۲].

۸-۳-۵. ضعف رسانه‌ای

همان‌طور که پیش از این اشاره شد رهبر معظم انقلاب اسلامی به گروه‌های جهادی تأکید می‌کنند که «کارهای خود، پیشرفت‌های خود، موفقیت‌های خود، توانایی‌های روزافزون خود را به شکل هنرمندانه به اطلاع همگان برسانید» [۵] با این حال گروه‌های

مدت زمان اردوی جهادی بسیار محدود است و ممکن است برخی از طرح‌های عمرانی و فرهنگی در زمان اجرای اردو، به سرانجام نرسند. رها کردن پروژه‌ها به صورت نیمه‌تمام، تأثیر بدی در ذهنیت اهالی منطقه خواهد داشت. در چنین شرایطی، بهتر است برنامه‌ریزی مناسبی صورت گیرد که گروه جهادی در زمانی مشخص و معین، به منطقه بازگردد و طرح را به پایان برساند. همچنین ممکن است با گروه جهادی دیگری هماهنگی صورت گیرد تا آنها برای تکمیل طرح اقدام کنند [۴۳].

۵-۴-۷. تسریع در محرومیت‌زدایی

بر طرف کردن محرومیت ناشی از سال‌ها حکومت ستم‌شاهی و نیز خرابی‌های ناشی از جنگ تحمیلی از عهده دولت‌ها خارج است. گروه‌های جهادی بازوی مؤثر و ضروری برای کمک به محرومیت‌زدایی هستند. اغراق نیست اگر بگوییم بدون حضور و فعالیت گروه‌های جهادی، محرومیت‌ها مرتفع‌شدنی نیست.

۵-۴-۸. جلب حضور و مشارکت مردمی برای خدمت به محرومین

گروه‌های جهادی یک مسیر مناسب برای جلب مشارکت کسانی است که با انگیزه‌های انقلابی و الهی قصد کمک به محرومین را دارند.

۵-۴-۶. افزایش سرمایه اجتماعی حاکمیت

فعالیت گروه‌های جهادی باعث می‌شود که اعتماد مردم به حاکمیت افزایش پیدا کند و در نتیجه سرمایه اجتماعی حاکمیت افزایش پیدا کند. مشاهده فعالیت گروه‌های جهادی برای رفع محرومیت باعث می‌شود که مردم نسبت به مسئولین خوش‌بین شوند و این ظرفیت مهمی برای گروه‌های جهادی است.

۵-۴-۶. تربیت و رشد جوانان

یکی از نقاط قوت و فرصت‌های مهم گروه‌های جهادی، تربیت و رشد جوانان است. حضور و فعالیت جوانان در محرومیت‌زدایی و کمک در حوادث و بحران‌ها باعث رشد و توانمندی مدیریتی و معنوی جوانان می‌شود. رهبر معظم انقلاب اسلامی به این نقطه قوت افتخار می‌کند و می‌گوید: «شما ملاحظه کنید در پیشامدهای طبیعی مثل سیل، مثل زلزله مردم چطور مشتاقانه می‌شتابند؛ کجا چنین چیزهایی وجود دارد؟... این حرکت‌های جهادی، این اردوهای جهادی که در دوره‌ی سال در جریان است و جوانها بدون اینکه نامی از خودشان باقی بگذارند می‌روند، بی‌مزد و منت حرکت می‌کنند، باید این روش ادامه پیدا کند» [۵۳].

خلاصه آنچه در خصوص چالش‌ها و فرصت‌های جریان جهادی کشور مرور شد در جدول مضمونی زیر قابل مشاهده است.

می‌شود که خود باعث کاهش استقبال مردم و کم‌اثر شدن اثر فرهنگی گروه جهادی می‌شود [۳۹].

۳-۴-۵. تزریق فرهنگ شهری در مناطق روستایی و تغییر بافت و فرهنگ منطقه

هر روستا و منطقه، فرهنگ و آداب و رسوم خاص خود را دارد و ورود افراد ناآشنا به این مناطق اگر با دقت و حساسیت فرهنگی کافی نباشد، ممکن است به تخریب فرهنگ بومی آن منطقه بینجامد. گاهی اردوهای جهادی ناخواسته و از طریق نوع پوشش، خوراک، وسایل مصرفی و... فرهنگ مصرف‌گرای شهری را به این مناطق می‌برند و این به بافت فرهنگی منطقه آسیب می‌رساند. برخی از فعالان حوزه جهادی نیز «نداشتن برنامه فرهنگی مناسب، عدم توازن فرهنگی و ایجاد تضاد فرهنگی در منطقه» را از جمله آسیب‌های اردوهای جهادی برمی‌شمارند [۴۰].

«در نظر نگرفتن عرف منطقه در برنامه‌ریزی‌ها، رفتار، خوراک، پوشاک و... می‌تواند در آسیب رساندن به فرهنگ منطقه مؤثر باشد» [۴۱]. از دیگر سو «عدم آشنایی با منطقه هدف، عامل پیش‌بینی‌های غیر تخصصی و نرسیدن به اهداف ترسیم شده است» [۴۲].

۴-۴-۵. کم‌توجهی به مسائل بانوان (جهادگر یا اهالی)

زنان و بانوان، نیازها و مسائل و همچنین توانمندی‌های خاص و متفاوتی دارند که غالباً مردان یا از آن غفلت می‌کنند و یا نسبت به آن آگاه نیستند. لذا نیاز به حضور زنان در میان برنامه‌ریزان جهادی وجود دارد، ولی در حال حاضر برنامه‌ریزان، مدیران و مجریان اردوهای جهادی اغلب مرد هستند. این موضوع باعث می‌شود که هم برای جهادگران زن و هم برای بانوان محلی مشکلات و محدودیت‌هایی به وجود آید و همه ظرفیت آنها فعال نشود.

۵-۴-۵. ضعف در فعالیت‌های فرهنگی و معنوی

ماهیت اصلی فعالیت جهادی، به تبع آنچه در تجربه جهادسازندگی اتفاق افتاد و ثمرات ارزشمندی به بار آورد؛ تلاش برای تغییر نگرش‌ها و باورهای غلط و یا به عبارتی ارتقای فرهنگی و معنوی جامعه محلی و ایجاد خودباوری و امید به آینده در آنهاست. با این حال این بخش از فعالیت‌ها گاهی مورد توجه مسئولین و خیران نیست و اغلب ترجیح می‌دهند در امور عمرانی سرمایه‌گذاری کنند. «اغلب که ما برای حضور در مناطق محروم اقدام می‌کنیم برای تهیه ابزارهای آموزشی و فرهنگی به مشکل برمی‌خوریم و معمولاً مردم برای این نوع کار خیر، اهتمام جدی ندارند» [۳۶].

۶-۴-۵. ناهماهنگی و ناتمام ماندن پروژه‌ها

جدول ۱. چالش‌های گروه‌های جهادی

آسیب‌های گفتمان جهادی	
همنشین سازی غلط، شکاف میان دال و مدلول، وجود ابهام معنایی، مفصل بندی ضعیف با دال شناور	در نسبت با دال مرکزی
بازنمایی غلط و نمایشی فعالیت‌ها، ابهام در ماهیت و اهداف گفتمان، تخریب ارزش‌ها، مخدوش سازی چهره‌ها	در نسبت با افق گفتمان
آسیب‌های حکمرانی جهادی	
نبود بانک اطلاعاتی مناطق محروم، نبود قانون حمایتی از جهادگر، نبود بستر شکوفایی توان جهادگر، خلأ مجوز برای محرومیت زدایی	از نظر پشتیبانی
بی توجهی به ماهیت گروه جهادی، عدم شناخت ظرفیت گروه جهادی، نگرش تک ساحتی به فعالیت جهادی، نگرش سودجویانه به شبکه جهادی	از نظر دریافت مدیران
ضعف در تدوین نقشه راه، هدر رفت توان جهادگران، گسترش دستوری گروه جهادی، موازی کاری و تداخل فعالیت، تبعیض و بی‌عدالتی در حمایت، ایجاد اقتضایی ساختار	از نظر کیفیت مدیریت
آسیب‌های گروه‌های جهادی	
فقدان برنامه شریعی عادی و بحرانی، ضعف دانش و عدم تسلط بر مسائل، بی‌توجهی به عوامل تداوم بخش گروه، کم‌توجهی به موضوع تربیت نیرو	از حیث کارایی درونی
عدم ارائه گزارش به خیرین و مسئولین، فقدان مهارت مطالبه‌گری و محجوریت رسانه‌ای، بی‌توجهی به مسائل ایمنی و امنیتی، سیاه‌نمایی محرومیت‌ها	از حیث اثر بخشی بیرونی
آسیب‌های اردوهای جهادی	
فقدان پیوستگی / ناتمام ماندن پروژه‌ها، بالابردن کاذب انتظار مردم، تخریب فرهنگ شهری و ضعف در فعالیت فرهنگی، کوتاهی در جلب مشارکت محلی	از حیث عملکرد
تاثیر پذیرفتن از فشار مسئولین، فقدان خلاقیت در نحوه اجرا، کم‌توجهی به مسائل بانوان و نهادهای رسمی محرومیت زدایی، ناهماهنگی بین گروه‌های جهادی	از حیث برنامه ریزی

مأخذ: یافته‌های گزارش حاضر

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

فعالیت‌های جهادی که وظیفه شتاب‌دهنده، پشتیبان، هدایت‌گر، شناسایی‌کننده و معرفی‌کننده را برعهده داشته باشد. در این رابطه دو نهاد مهم وجود دارد که به نظر می‌رسد در تنظیم‌گری و تسهیل‌گری فعالیت‌های جهادی کارآمد نبوده‌اند. «مجمع عالی جهادگران کشور» که زیر نظر بسیج سازندگی فعالیت می‌کند، نتوانسته سازوکار شفاف و مقبولی برای انتخاب اعضا به کار گیرد و به همین دلیل از سوی برخی از گروه‌های جهادی مورد انتقاد قرار دارد. دولت سیزدهم تلاش کرد با تشکیل «شورای عالی جهاد سازندگی» خلاء وجود یک نهاد تنظیم‌گر و تسهیل‌گر را پر کند. اما در طی یک‌ساله که از تأسیس و فعالیت این نهاد می‌گذرد، همچنان اقدامات مؤثری از سوی این نهاد صورت نگرفته است. با وجود این تجربه، پیشنهاد می‌شود که یک نهاد بی‌طرف و فراگیر موظف شود که به تسهیل‌گری و تنظیم‌گری در حوزه گروه‌های جهادی بپردازد.

۲-۱-۲. نظارت مستمر مجلس بر سازمان و نهادهای مسئول در بحث جهاد و گروه‌های جهادی.

۲-۲. حمایت قانونی و نظارتی از گروه‌های جهادی

۲-۲-۱. تنظیم مقررات نظارتی بر گروه‌های جهادی با منابع مالی بالا (برای مثال: بررسی گردش‌های مالی بیش از سه میلیارد). لازم به توضیح است که در قانون بودجه سال ۱۴۰۲، برای اولین بار مبلغی به عنوان کمک به گروه‌های جهادی در نظر گرفته شده است. مناسب است که مجلس شورای اسلامی با استفاده از ابزارهای نظارتی خود نحوه هزینه‌کرد این بودجه را مورد نظارت قرار دهد.

۲-۲-۲. تدوین قوانین حمایتی از گروه‌های جهادی و تقویت قوانین موجود با کمک مراکز پژوهشی. متن پیشنهادی این قانون در مرکز پژوهش‌های مجلس در دست نگارش و تدوین است و در گزارش‌های بعدی ارائه می‌شود.

۲-۲-۳. توجه مجلس به توسعه حوزه فعالیت گروه‌های جهادی در قوانین و تعریف عرصه‌های مختلف نقش‌آفرینی. مجلس ابزارهای مختلفی در حمایت از گروه‌های جهادی دارد. از جمله اینکه با تدوین قوانین مناسب، فعالیت این گروه‌های تسهیل‌کننده به علاوه مبتنی بر قوانین موجود، نحوه تخصیص کمک‌های دولتی به گروه‌های جهادی را مورد نظارت قرار دهد و اجازه ندهد که این کمک‌ها به صورت نامتوازن، غیر مؤثر و بی‌قاعده بین گروه‌های

بی‌شک فواید و برکات و دستاوردهای گروه‌های جهادی به مراتب بیشتر و بالاتر از چالش‌هایی است که در این گزارش مرور شد اما نقد و ارزیابی عملکرد و وضعیت کنونی آن در نسبت با وضعیت مقبول و مطلوب توصیه شده از سوی مقام معظم رهبری می‌تواند به ارتقای هرچه بیشتر این جریان یاری رساند و چنانچه برای مقابله با چالش‌ها برنامه‌ریزی و اقدام مقتضی صورت نگیرد در آینده بلندمدت و یا حتی میان‌مدت شاهد افول دامنه‌گسترش این فعالیت‌ها و برکات و فواید آن خواهیم بود. از این رو در این گزارش راه‌حل‌هایی پیشنهاد می‌شود. **کانون و محور این پیشنهادها، در چارچوب کارویژه تقنین و نظارت مجلس شورای اسلامی، طراحی و تدوین «قانون جامع» و «سند تحول» فعالیت‌های جهادی توسط جمعی از نخبگان جهادی متشکل از بخش‌های مردمی و حاکمیتی با مدیریت مجلس شورای اسلامی است که آنچه در ادامه می‌آید می‌تواند در قالب این گزارش مورد توجه قرار گیرد.**

۱-۱. پیشنهادها در رابطه با گفتمان جهادی

۱-۱-۱. اصلاح نگرش و تنویر افکار عمومی نسبت به چیستی و کارکرد گروه جهادی.

۱-۱-۱. مطالبه برنامه‌ریزی برای آموزش آحاد جامعه در خصوص اهداف و برنامه‌های جریان جهادی از نهادهای مربوط به ویژه صداوسیما و سازمان بسیج مستضعفین.

۱-۱-۲. مطالبه مجلس برای ورود جدی‌تر سازمان‌هایی همچون صداوسیما، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات جهت تشریح وضعیت و برکات فعالیت‌های جهادی با تهیه برنامه‌های رسانه‌ای تأثیرگذار.

۱-۲. تقویت گفتمان جهادی

۱-۲-۱. مرزبندی اجتماعی میان جهادگران حقیقی و سوءاستفاده‌کنندگان با معرفی خط قرمزها، نمادها و نمایندگان و الگوهای گفتمان جهادی.

۲-۲. پیشنهادها در رابطه با حکمرانی جهاد

۲-۱. حمایت نهادی از کنشگران جهادی

۲-۱-۱. الزام برخی مجموعه‌ها به تنظیم‌گری و تسهیلگری

جهادی توزیع شود.

۲-۳. پشتیبانی سیاستی از گروه‌های جهادی

۱-۲-۳. تدوین نظام‌نامه ثبت گروه‌های جهادی. شایان یادآوری است که در گزارش‌های بعدی پیشنهادها در این رابطه ارائه خواهد شد.

۱۳ پیشنهادها در رابطه با گروه‌های جهادی

- ۱-۳. الزام قانونی به آموزش مستمر جهادگران به ویژه مسئولین گروه‌ها در قالب نظام‌نامه آموزشی مدون و علمی.
- ۲-۳. ایجاد سامانه و بانک اطلاعاتی کامل از تخصص و توانمندی گروه‌های جهادی.
- ۳-۳. تشکیل بانک اطلاعاتی دقیق و کامل از مناطق محروم کشور

و اولویت‌بندی نیازها و مشکلات دقیق مردم.

۱۴ پیشنهادها در رابطه با اردوهای جهادی

- ۱-۴. توزیع مناسب و متناسب اردوهای جهادی در سطح کشور با توجه به فاصله مکانی و نوع خدمات مورد نیاز در منطقه محروم.
- ۲-۴. بازتولید ارزش‌های جهاد در میان شرکت‌کنندگان از طریق توجه به برنامه‌های فرهنگی اردو و تولید مستمر نمادها و شعارهای الهام‌بخشی.
- ۳-۴. تدوین پیوست فرهنگی که به اقتضات فرهنگی هر منطقه و نیز ارتباط میان قومیت‌ها و گروه‌های فرهنگی حاضر در آن منطقه می‌پردازد.

۱. سعیدی، محمدرضا، درآمدی بر مشارکت مردمی و سازمان‌های غیردولتی. ۱۳۸۲، تهران: انتشارات سمت، ص. ۳۹.
۲. گروهی از مؤلفان، بررسی وضعیت سازمان‌های غیردولتی جوانان، ۱۳۸۳، تهران: سازمان ملی جوانان (سابق)، ص. ۹.
۳. مقیمی، سید محمد، کارآفرینی در نهادهای جامعه مدنی. ۱۳۸۳، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ص. ۲۵.
۴. پیرنظر، مریم، جامعه مدنی چیست (تاریخچه، مفهوم و کارکرد آن در کشورهای جهان). ۱۳۷۹، تهران: نشر فرزاد، ص ۵۴.
۵. رهبر معظم انقلاب اسلامی، پیام به اعضای گروه‌های جهادی و بسیج سازندگی: ۱۳۹۸/۰۵/۱۱: <https://khl.ink/f/43251>.
۶. ورمزیاری، حجت، و محسن بابایی، بازنگری در نظام مدیریت و سیاستگذاری توسعه روستایی، مبتنی بر ویژگی‌ها و تجارب جهاد سازندگی. ۱۳۹۸/۱۰/۰۸، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی: تهران.
۷. ورمزیاری، حجت، و محسن بابایی، ضرورت سازماندهی حرکت‌های جهادی در کشور در مسیر توسعه روستایی و عشایری. ۱۴۰۲/۰۵/۱۸، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی: تهران.
۸. ردادی، محسن، بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ کل کشور (۳۲): اعتبارات گروه‌های جهادی و بسیج سازندگی. ۱۴۰۱/۱۱/۱۰.
۹. ردادی، محسن، بررسی لایحه برنامه هفتم توسعه (۱۸): تحلیل جایگاه گروه‌های جهادی و بسیج سازندگی. ۱۴۰۲/۰۴/۰۷.
۱۰. ظهوریان‌ابوترابی، میثم، سعید مرتضوی، محمد لگزیان و محمدمهدی فراخی، کشف عوامل مؤثر بر استحاله نهاد جهاد سازندگی: تحلیل شبکه مضامین. مطالعات راهبردی بسیج، (۲۱) ۷۸، ۱۳۹۷.
۱۱. پورعزت، علی‌اصغر، خدیجه روزبهانی، عزاله طاهری‌عطاری، علی‌اصغر سعدآبادی، سازمان به‌مثابه ققنوس: تأملی بر زندگی و مرگ سازمان‌های اجتماعی (مورد مطالعه: جهاد سازندگی). مدیریت دولتی، (۶) ۱۹، ۱۳۹۳.
۱۲. شورای انقلاب، اساسنامه طرح جهاد سازندگی روستاها. ۱۳۵۸/۰۶/۲۷.
۱۳. مجلس شورای اسلامی، قانون تشکیل وزارت جهاد سازندگی. ۱۳۶۲/۰۹/۰۸.
۱۴. مجلس شورای اسلامی، قانون اصلاح اختیارات سازمان بسیج سازندگی نیروی مقاومت بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. ۱۳۸۶/۱۱/۰۲.
۱۵. عباس‌زاده، محمد، تأملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی. جامعه‌شناسی کاربردی، (۱) ۲۳، ۱۴۰۰.
16. <https://www.mehrnews.com/news/5344693>.
17. <http://fdn.ir/30572>.
18. <https://irna.ir/xjDGry>.
19. <https://newspaper.hamshahrionline.ir/id/144451>.
20. <https://khl.ink/f/52389>.
21. <https://khl.ink/f/50102>.
۲۲. اسدی، فاطمه، مصاحبه با مسئول گروه جهادی روح الله تهران. ۱۴۰۱.
۲۳. محرابی‌فر، حمیدرضا، مصاحبه با مسئول گروه جهادی حضرت زهرا (س) تهران. ۱۴۰۱.
24. <https://www.farsnews.ir/news/14010307001000>.
25. <https://www.imna.ir/news/662049>.
۲۶. شمس، مهدی، مصاحبه با مسئول گروه جهادی تبلیغی فاطمه الزهرا اصفهان. ۱۴۰۱.

۲۷. رضاپور، میلاد، مصاحبه با مسئول سابق گروه جهادی امام خامنه ای (مدظله). ۱۴۰۱.
۲۸. اسلامی، روح‌الله، مصاحبه با مسئول گروه جهادی امام حسین(ع) مازندران. ۱۴۰۱.
۲۹. شیخلو، یاسین، مصاحبه با مسئول گروه جهادی پیام یاسین ارومیه. ۱۴۰۱.
۳۰. موسوی، هادی، مصاحبه با مسئول سابق گروه جهادی امیرالمومنین دانشگاه مالک اشتر. ۱۴۰۱.
۳۱. جهانگیری، هادی، مصاحبه با مسئول گروه جهادی حاج کاظم رستگار. ۱۴۰۱.
۳۲. بیرامی، علی اکبر، مصاحبه با مسئول گروه جهادی سیدالشهدای اردبیل. ۱۴۰۱.
۳۳. دانشفر، مصطفی، مصاحبه با مسئول گروه جهادی تیپ جهادی مستضعفین. ۱۴۰۱.
34. <https://www.borna.news/fa/tiny/news-1273397>.
۳۵. معلی، حمزه، مصاحبه با مسئول گروه جهادی مشعر قم. ۱۴۰۱.
۳۶. رهبران، محمدحسین، مصاحبه با مسئول گروه جهادی مشعر یزد. ۱۴۰۱.
۳۷. رایجی، محسن، مصاحبه با مسئول گروه جهادی شهدای گمنام. ۱۴۰۱.
38. <https://kalk.ir/doc/25>.
۳۹. رفیعی، مهدی، مصاحبه با مسئول مرکز جهادی و نیکوکاری طلایه داران ظهور. ۱۴۰۱.
۴۰. ابوالقاسمی، ابوالقاسم، مصاحبه با مسئول گروه جهادی آینده‌سازان. ۱۴۰۱.
۴۱. بابایی، محمدرضا، مصاحبه با مسئول گروه جهادی فدائیان امیرالمومنین(ع) قم. ۱۴۰۱.
۴۲. کریمی، محسن، مصاحبه با مسئول گروه جهادی یا مهدی اصفهان. ۱۴۰۱.
۴۳. ارشادمنش، محمدحسن، مصاحبه با مسئول گروه جهادی راشدین تهران. ۱۴۰۱.
44. <https://www.isna.ir/news/1401052316807>
45. <https://www.farsnews.ir/news/14000330000094>
۴۶. رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در همایش ده‌ها هزار نفری «خدمت بسیجیان» در ورزشگاه آزادی ۱۳۹۷/۰۷/۱۲.
۴۷. رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان ۱۳۹۵/۰۴/۱۲.
۴۸. رهبر معظم انقلاب اسلامی، دست‌نوشته خطاب به گروه جهادی یاوران ۱۳۸۲/۰۹/۱۵.
۴۹. رهبر معظم انقلاب اسلامی، دست‌نوشته خطاب به هیئت دانشجویی آل یاسین ۱۳۸۲/۰۹/۱۱.
۵۰. رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار نخبگان علمی جوان ۱۳۹۵/۰۷/۲۸.
۵۱. رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار کارگران ۱۳۹۶/۰۲/۱۰.
۵۲. رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار جهادگران بسیج سازندگی ۱۳۸۹/۰۶/۳۱.
۵۳. رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم‌السلام ۱۴۰۰/۱۱/۰۳.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir